

LA NATURA HUMANITZADA VISTA PER ANTONI ROVIRA I VIRGILI

Eduard Riu-Barrera*

Uns apunts sobre la seua singular obra naturalística

Un actor més que veia des de dins el teatre de la natura fou Antoni Rovira i Virgili, perquè ni va voler ni va poder ser-ne espectador i contemplar-lo amb distanciament, com si fos una cosa estranya a la seva condició. La natura dinàmica sota la benèfica, bella i perseverant transformació humana era aquella que li interessava i el feia vibrar, que li era propera en experiència i transmissora de sensacions. Se sentia tan allunyat de la naturalesa salvatge que convencionalment es considera que, lliure de l'acció antròpica i amb una puresa immaculada, és l'única que pot generar grans emocions, com també es trobava ben distanciat d'aquella altra natura que resulta subjugada pels excessos torbadors de la jardineria arbitrària. Com-

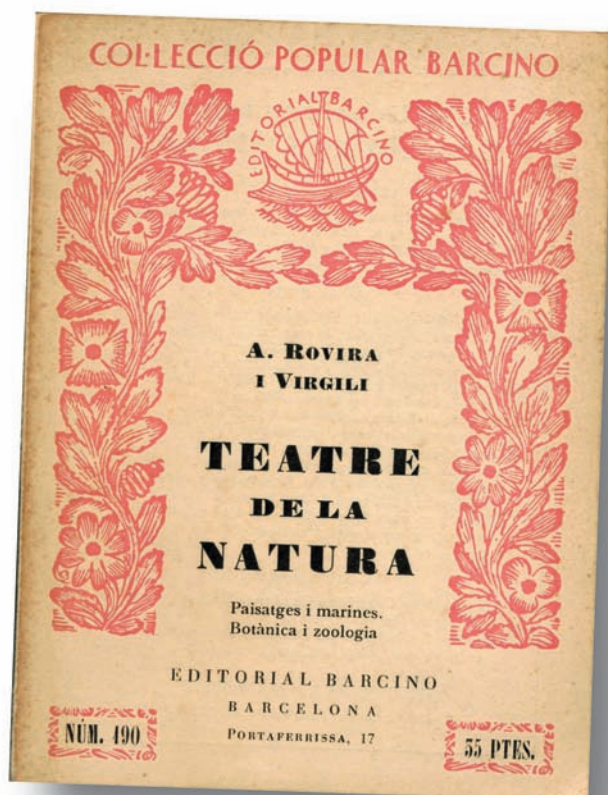
«EN LA TERRA VELLA, ENTRE
SOLCS I RUÏNES, HI VA VEURE LA
NATURALESA BEN AVINGUDA
SECULARMENT AMB LA
SOBIRANIA DE L'HOME I QUE
ASSOLIA L'EXCEL·LÈNCIA EN ELS
REGADIUS»

pletament òrfena de treball humà la primera i carregada d'un excés immotivat i inconvenient la segona, cap de les dues li podia suscitar emocions acordades amb els valors que amaraven la seva personalitat.

Els valors que li eren propis i estimats foren els constitutius d'una ètica plebea i d'avançada, democràtica i emancipadora, que tenia en l'honor al treball, l'estimació al seu producte, l'exaltació de la senzillesa i la sobrietat, alguns dels principals ingredients. Aquests principis de civilitat, antielitista i popular, se li manifestaven consubstancials als espais agrícoles, als paisatges del treball produc-

tiu i no pas a la naturalesa silvestre o dominada amb escreix. L'afecció pels ambients de la natura altament humanitzats dels conreus arribava també a les obres fetes per configurar-los, com ara els marges de pedra o els recs per on corre l'aigua fecunda. Igualment eren alguns dels seus pobladors, simples insectes o vegetals profitosos i no pas animals i plantes fora del comú, extraordinaris, els objectes preferents de les seua singular atenció naturalística.

La seva manera de veure les coses, però, no fou la d'un naturalista, perquè Antoni Rovira i Virgili ni ho era ni volia ser-ho, sinó que va ser la d'un home d'acció i reflexió política, assagista, historiador i publicis-

Edició de 1961 del *Teatre de la natura*.

ta que va representar els neguits i interessos de l'heterogeni cos fet de pagesos, menestrals, pescadors, senzills comerciants, sectors obrers i alguns professionals liberals, que per la seva múltiplicitat i per la seva expressió política més genuïna ha estat denominat societat republicana. Nat a Tarragona el 1882 de mare comerciant i pare artesà d'origen pagès amb idees federals, va formar-se més en la lluita política esquerrana i les seves formes culturals que no pas en els estudis acadèmics, encara que de gran féu la carrera d'advocat. Des de ben jove va exercir el periodisme en múltiples plataformes des d'on va descabdellar una frenètica activitat, encetada amb exercicis literaris i decantada ben aviat cap a la crònica periodística, la recerca històrica i l'assaig, sempre amb la intenció de comprendre els conflictes nacional i social que convulsaven la societat catalana i aportar-hi solucions des

Dalt, maset de la platja tarragonina de l'Arrabassada on A. Rovira i Virgili passava els estius en una fotografia de cap als anys vint del s. XX. A l'esquerra, A. Rovira i Virgili el 1922. A la dreta, A. Rovira i Virgili mentre dictava una conferència segons un apunt d'A. Ferran el 1922.

de posicions progressistes. Va ser elegit diputat per Esquerra Republicana al Parlament de Catalunya, del qual va arribar a ser president a l'exili, on va haver de morir l'any 1949.

Durant els anys 1923-1928 sota la dictadura de Primo de Rivera va escriure, entre moltes altres coses, unes breus notes que s'aplegaren l'any 1928 en el llibre *Teatre de la natura*, ara de bon llegir perquè no fa pas massa s'ha tornat a editar juntament amb el *Teatre de la ciutat* que tracta dels ambients urbans. La mateixa glossa dels conreus que va triar per obrir el teatre natural va tenir un to marcadament programàtic a l'hora d'exaltar els paisatges que resulten de l'activitat pagesa, en tant que síntesi esplèndida i bella d'humanitat i natura, per sobre del convencionalisme de les formes naturals feréstegues i indòmites o de les subjugades per artifici. Els valors estètics els trobava a la terra treballada i l'emociona la fecunditat dels horts o la seva sensualitat opulenta. Tant és així, que en la transformació de l'erm en conreu hi descobreix la plasmació del domini intel·ligent, el triomf de l'aplicació benèfica i pacífica de l'enginyer per sobre de la força brutal. D'aquesta manera el cultiu de la terra podia esdevenir, a més, expressió artística i sentenciava que "el conreu i sobretot el regadiu són la civilització de la gleba".

Però la seva sensibilitat històrica feia que les terres que li transmetien una major emoció fossin també les que han estat conreades de temps immemorial, que han donat fruits a incomptables generacions i no pas les acabades d'arrabassar a l'erm infecund. Per això mateix, exaltava els paisatges on com a senyal inequívoc d'aquesta llarga continuïtat, entre els camps de conreu hi trobava ruïnes antigues fetes de "pedres agrupades per l'home primitiu o carreus polits per l'home civilitzat". En la terra vella, entre solcs i ruïnes, hi va veure la naturalesa ben avinguda secularment amb la sobirania de l'home i que assolía l'excel·lència en els regadius, on l'aigua arriba no pas de forma accidental i atzarosa, sinó portada i sotmesa amb afany i saviesa per mitjà d'obres també antigues de recs, mines, pous, basses o sínies. Els paisatges agrícoles d'origen ben antic, on ininterrompudament la terra s'ha treballat infinitat de vegades per produir sempre vida renovada, eren per Antoni Rovira i Virgili la millor síntesi de l'ordre natural amb el voler dels homes. Una visió que s'adiu de ple en el context d'un societat com la seva que malgrat tenir un caràcter subaltern, se sentia llavors plena d'esperança, força i vitalitat per modificar tant la història com la natura en sentit benèfic, profitós i emancipador.

Les obres de què s'han servit els pagesos per transformar el terror foren objecte de la seva plaent atenció. Per això va fixar-se en els marges, els recs i l'aigua que porten. Considerava que els murs rústics de pedra seca eren l'"arqueologia dels camps", és a dir el producte i senyal inequívoc del persistent esforç de generacions i que, per tant, haurien de rebre el reconeixement de monuments històrics, cosa que encara ara una vuitantena d'anys després, vergonyosament, no s'ha sabut fer. La individualitat de forma i cromat-

A. Rovira i Virgili el 1925, en una fotografia cal·ligrafiada.

**«ES TRACTA SEMPRE D'UNES
EVOCACIONS DE LA NATURALESA
DES DE FORA DELS SABERS
CIENTÍFICS, I IGUALMENT
ALLUNYADES DELS EXERCICIS
LITERARIS CONTEMPLATIUS I
FETS DE CONVENCIONAL
EMOTIVITAT CAP A UNA IRREAL
NATURALESA, ARTIFICIOSAMENT
SEPARADA DE L'HOME»**

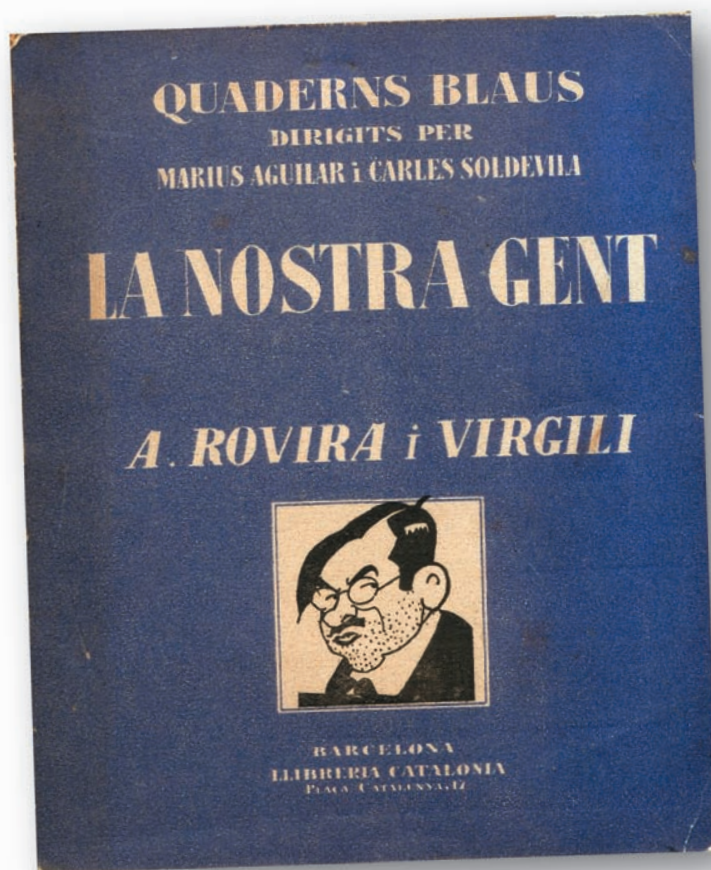
tisme de les pedres dels marges i la singularitat de cada un dels camps que tanquen o esglaonen porten a formar paisatges agrícoles per la suma d'una munió de peces diverses que són l'oposició a la terra ampla i seguida, que considerava monòtona i buida de caràcter. En canvi, heterogeneïtat i personalitat de cada tros de terra li eren plasmació i emblema de la seva societat, dinàmica, rica i complexa, sempre contrària a l'uniformisme empobridor i tirànic.

En el rec era sobretot el moviment de l'aigua o la seva confusa combinació amb la llum solar que l'atreïa i l'incitava a la reflexió, per oposició a la falta d'expressió que deïa trobar en el líquid en estat pur, estàtic i fora de l'autèntica dinàmica de les coses. És a dir, que com sempre avantposava els principis d'activitat i el dinamisme dels elements en la seva barreja real i relacions múltiples, per damunt d'incontaminades i irreals essències, estranyes a la seva manera de fer i pensar. Així mateix, l'encant dels senzills

**«EN PARLAR DE PAISATGES
RURALS, D'ANIMALS I PLANTES
COMUNES, HO VA FER IMBUÏT
D'UNA PRECISA CONCEPCIÓ
DEL MÓN»**

recs d'aigua profitosa li va servir a la perfecció per expressar el seu refús als colossalismes naturals, que trobava tan fàcils com vulgars, enfront de la simple i subtil bellesa de les coses menudes, sense grandiloqüència altisonant.

Després va repassar una botànica feta d'arbres familiars, domèstics, sempre productius i plens de bones virtuds. Trobava les oliveres a l'ensem doloroses, pacífiques i nobles, sense ostentació ni orgull, que no els hi "sap greu de viure a les hortes, ni de fer companyia a les vinyes i als sembrats". Els garrofers se li presentaven benefactors i liberals, amics tant de pagesos i mariners com de les bèsties a les quals donaven l'aliment. La materialitat de l'art de la fusteria s'expressava en la noguera, de bon material per a mobles. Les qualitats de la menestralia fetes de franquesa, bondat, sensualitat i opulència les veia a les figueres. L'atzavara, la tenia per una planta desproporcionada i improductiva que per això mateix li cau-

Biografia d'A. Rovira i Virgili per C. Soldevila i publicada el 1925 o poc després.

sava una certa inquietud i la trobava extemporània, però aviat recordava el seu ús ornamental que, òbviament, la redimia.

Si els vegetals glossats foren sempre productius i nodridors, útils d'una o altra manera, la zoologia que va descriure era, en consonància, la dels animalons que acompanyen la quotidianitat i no pas de bèsties extraordinàries ni exòtiques. Va tractar de petits insectes i a tot estirar del gripau o les orenetes i amb una au de corral, el galldindi nadalenc, va cloure tota la seva animalística. Foren sempre bestioles que, com les cuques de llum, els grills o les llagostes, estan fetes a la sociabilitat humana. Tant és així que en un divertiment arribava a dir que els borinots no poden tenir un origen anterior a la invenció de les encanyissades de fesoleres i tomaqueres per on evolucionen. L'obra humana, per tant, arribava a ser predecessora i generadora de formes de vida natural. No és pas casual, tampoc, que trobés poc oportú el nom que porten els espiadimonis perquè els fa servents dels prínceps infernals, mentre que pel volar que descriuen li

semblaven uns “geòmetres acientiats i bons mestres de mecànica”. És a dir que des de l'ètica popular i democràtica, el profitós treball ben executat d'aquests insectes feia possible alliberar-los de la seva condició esclava.

En fi, es tracta sempre d'unes evocacions de la naturalesa des de fora dels sabers científics, i igualment allunyades dels exercicis literaris contemplatius i fets de convencional emotivitat cap a una irreal naturalesa, artificiosament separada de l'home. La seva visió sorgia, contràriament, del convenciment que “el món que l'home veu i entén és un món humà” i per tant en cap cas va voler desfer-se de la seva condició i conviccions, sinó fer-ne el mirador d'una natura que no podia considerar independent a la societat o la història, i així entenia que “la terra on els homes habiten no és solament un paisatge pintoresc, és l'escenari de la vida i de les lluites”. En aquest mateix sentit, no va tenir cap necessitat de trobar la naturalesa fora dels seus espais viscuts, com tants d'altres han hagut de fer lluny en l'exotisme vistós i superficial, sinó que la va saber observar i interioritzar en els ambients profundament antropitzats que li eren propis, de camps, horts, vinyes o fins en els modestos vergers domèstics dels balcons o “jardins aeris”, com els hi deia amb bonhomia. Sempre es tractava d'espais resultat de la sàvia i perseverant aplicació del treball, sigui del pagès d'ofici, de l'hortalà de diumenge o de la cura casolana, que en feien alhora ús productiu, expressió estètica i font d'experiències vitals. D'acord amb això les seves observacions foren voluntàriament domèstiques i aparentment innocents, d'una natura sempre contemplada de manera joiosa, afable i des d'un vitalisme confiat encara en un salvífic progrés de la humanitat, que no s'imaginava per res que hi pogués entrar en tensió.

La crítica literària veu per norma general en el *Teatre de la natura* una obra sorgida de la necessitat pre-remptòria d'omplir planes dels diaris *La Nau* i *La Publicitat*, quan es trobaven minvades de continguts per la censura dictatorial. El textos no serien altra cosa que una mena d'entreteniment, d'escapisme de l'autor que, coartat per la dictadura primoriverista, s'acolliria a l'exercici literari pur i expressat en una magnífica

prosa sense cap càrrega, gronxat exclusivament en el quietisme contemplatiu i l'esteticisme descriptiu. Implícitament es pensa que les adverses circumstàncies haurien fet possible que emergís el seu tremp d'escriptor, sense la nociva ganga política i publicística. Tot ho fa suposar en uns textos sobre insectes, plantes i paisatges, que semblen justament això, bucolisme d'evasió i esbarjo. Però el *Teatre de la natura* no s'ha de llegir així, perquè sense escriure obertament d'història ni política, Antoni Rovira i Virgili hi va saber exhibir potser molt millor el seu pensament que no pas en les obres majors d'assaig i combat.

En parlar de paisatges rurals, d'animals i plantes comunes, ho va fer imbuït d'una precisa concepció del món, que hi emanava amb la virtut de no necessitar per a expressar-se dels simplismes doctrinaris ni de vulgars clixés estereotipats, sinó que ben al contari es

manifestava d'una forma planera i fluïda, gairebé sense voler ni posar-ho en evidència, de forma que esdevenia doblement efectiva i penetrant. Tant és així que el teatre natural constitueix l'exposició programàtica d'una manera d'entendre la relació entre la natura i la societat sense el llast de l'enyoradís ruralisme, propi de l'aversion integrista a la ciutat, sempre fàcil i tan en voga, sinó que se situa plenament en el progressisme popular, profundament democràtic i anti-

tielista. No hi ha dubte que la imperceptibilitat dels continguts és deguda en gran part a la seva profunda interiorització, en no haver estat apresos ni haver-los d'abocar amb superficialitat, sinó ser consubstancials a l'autor i a la seva societat. Per últim, cal no oblidar que va ajudar molt a aquesta lectura el fet de presentar-se amb una prosa vigorosa i serena, ni llampant ni alambinada, que no feia altra cosa que acordar-se de ple amb el discurs i reforçar-lo a fons.

«LES SEVES OBSERVACIONS
FOREN VOLUNTÀRIAMENT
DOMÈSTIQUES I APARENTMENT
INNOCENTS, D'UNA NATURA
SEMPRE CONTEMPLADA DE
MANERA JOIOSA, AFABLE I DES
D'UN VITALISME CONFAT ENCARA
EN UN SALVÍFIC PROGRÉS DE LA
HUMANITAT»

*Arqueòleg i historiador

LECTURA

La primera edició del *Teatre de la natura* es va fer a Barcelona el 1928 i la darrera ha estat la de l'any 2000 d'edicions Proa, que incorpora també el *Teatre de ciutat* i inclou un pròleg de Joaquim Molas.